

CRIZA AGRICOLĂ DIN BANAT DIN ANII 1863–1864

Ciprian Glăvan*

Cuvinte cheie: criza, agricultură, Banat, 1863–1864
Keywords: crisis, agriculture, Banat, 1863–1864

The agricultural crisis in Banat in the years 1863–1864 (Abstract)

The main cause of the agricultural crisis that took place in Banat in the years 1863–1864, was the fact that 1863 was a very dry year. These circumstances lead to a catastrophic harvest, which had a significant effect on the agriculture of the region, which was based mainly on the monoculture of cereals. Confronted with this dire situation, the peasants of the region were forced to slaughter many of their domestic animals and to search for ways of surviving the coming winter. To make it through this difficult time the needy received the help of the authorities and different charitable initiatives. This situation was widely reflected in the local newspapers *Temesvarer Zeitung*, *Werschetzer Gebirgsbote* and *Grossbecskereker Wochenblatt*. After this difficult time had passed, there were different ideas on how to avoid a similar situation in future.

În deceniul care a urmat după Revoluția de la 1848–1849 au existat mai mulți ani cu recolte bune de cereale în Banat. În aceeași perioadă s-a înregistrat și o creștere a suprafețelor folosite în scopuri agricole, în dauna pășunilor și a izlazurilor. Acest fapt a dus la o predominare a monoculturii cerealelor în structura agricolă a Banatului. Dezavantajele acestei monoculturi au devenit evidente în primii ani ai deceniului al șaptelea, în condițiile unei secete cumplite¹. În pofda progreselor făcute după eliberarea din iobăgie, această criză arăta cu claritate faptul că viața și bunăstarea țăranului erau încă influențate în mod decisiv de capriciile vremii².

Acești ani au adus cu sine scumpirea alimentelor, au avut o influență majoră asupra agriculturii și au pus comunități întregi în fața unei situații de foamete, tipice mai degrabă perioadei premoderne. Remarca unui călător străin, care vizita Transilvania la vremea respectivă „Kein Regen und kein Geld im Lande” (Nu plouă și nu sunt bani în țară) ilustrează cât se poate de bine situația din

momentul respectiv³. Criza a marcat în mod profund mentalul colectiv al comunităților țăărănești din Banat, acest lucru fiind ilustrat de numeroasele mențiuni referitoare la acești ani, pe care le regăsim în monografiile de limbă germană ale satelor din Banat⁴. Cauza principală a calamității a fost lipsa

³ Iosif Marin Balog, *op. cit.*, 177.

⁴ În acest sens pot fi consultate de ex.: Anton Peter Petri, *Heimatbuch der Marktgemeinde Neuarad im Banat*, Ed. Th. Breit, Marquartstein (1985), 215–216; Andreas Vincze, *Monographie der Banater Heckengemeinde Bakowa*, München (2003), 103; Jakob Johann, *Heimatbuch der deutschen Dorfgemeinschaft aus Kalatscha im Banat*, Mainz (1999), 37; Anton Peter Petri, *Neubeschenowa. Geschichte einer moselfränkischen Gemeinde im rumänischen Banat*, Ed. Pannonia, Freilassing (1963), 67–68; Lisa Flassak, Stefan Czappán, *Ernsthausen. das Schicksal eines deutschen Dorfes im Banat*, Rastatt (1983), 57; Karoline-Lotte Wilhelm, *Heimatbuch der deutschen Gemeinde Freidorf im Banat. 1723–1973*, München (1985), 120; Anton Peter Petri, *Heimatbuch der Heidegemeinde Gottlob im Banat*, Altötting (1980), 227; Anton Peter Petri, *Heimatbuch des Heidestädtchens Hatzfeld im Banat*, Marquartstein (1991), 226–227; Anton Peter Petri, Friedrich Reinlein, Franz Wolz, *Heimatbuch der Heidegemeinde Marienfeld im Banat*, (1986), 115–116; Anton Peter Petri, *Heimatbuch der deutschen Gemeinde Moritzfeld im Banat*, (1986), 110; Dengl Johann, *Geschichte der Gemeinde Orzidorf mit Rückblick auf die Vorgeschichte des Banates und der Gemeinde*, Ed. Victoria, Timișoara (1931), 64–65; ***, *Kleinsanktpeter-Totina; ein Heimatbuch zum Lesen, Schauen und Errinern*, 1843–1993, (1992), 373; Reinhold Appel, Franz Dohr, Anton Weber, Johann Albert, *Großjetscha im Banat. Heimatbuch einer schwäbischen Gemeinde*, (1991), 36; Michael Gross, Nikolaus

* Muzeul Național al Banatului Timișoara, Piața Huniade nr. 1, e-mail: cipi_gl@yahoo.com.

¹ Lajos Kakucs, *Contribuții la istoria agriculturii din Banat. Sec. XVIII-XIX*, Ed. Mirton, Timișoara (1998), 116.

² Iosif Marin Balog, *Dilemele modernizării. Economie și societate în Transilvania. 1850–1875*, Ed. International Book Access, Cluj-Napoca (2007), 169.

acută a precipitațiilor în anul 1863, care a dus la uscarea principalelor culturi agricole și implicit la o recoltă catastrofală. Datorită condițiilor meteorologice nefavorabile, grâul și porumbul nu s-au dezvoltat așa cum era normal, iar gospodarii le-au cules cu mâna și le-au folosit drept hrană pentru animale. Nici pășunile nu puteau fi folosite deoarece, în lipsa precipitațiilor, iarba s-a uscat. Situația s-a înrăutățit și mai mult în toamna și iarna anului 1863, când, în condițiile epuizării resurselor de hrană și așa precare, crescătorii au fost nevoiți să hrănească animalele inclusiv cu paie și trestie de pe acoperișul caselor sau din componența zidurilor, care delimitau curtea. Pentru că aceste măsuri s-au dovedit a fi insuficiente, numeroase porcine și vite au fost sacrificate, carnea fiind afumată și conservată. Această măsură era cu atât mai necesară, cu cât nu exista nici hrană suficientă, nici cumpărători pentru animalele respective⁵.

În încercarea de a salva șeptelul, crescătorii din diverse comune au trimis animalele în zonele învecinate Banatului. În cronica comunei Dudeștii Noi⁶ este consemnat un astfel de episod. Primarul localității Jakob Hoffmann a fost trimis împreună cu notarul localității, Johann Glass, la Orșova pentru a cumpăra fânul necesar pentru hrănirea animalelor. Aceștia s-au întors și au spus sătenilor că ar exista o pustă de 900 de iugăre de pășune și că stăpânul pusteii ar fi dispus să îi lase să o folosească până în primăvară, dacă aceștia ar fi cumpărat fânul de la el. În zona respectivă s-ar fi aflat patru fântâni pentru adăparea animalelor și aprox. 30 de care de fân, care urmau să revină gospodarilor din Dudeștii Noi, dacă aceștia se îngrijeau de cosirea lui.

Pornind de la spusele primarului, a fost organizat transportul animalelor către zona Orșova-Cladovo. Ajunși la destinație cu animalele, oamenii au constatat că realitatea din teren nu corespundea deloc cu cele relatate. Nu exista iarbă pentru pășunat datorită lipsei precipitațiilor, iar cele patru

Hess, *Heimatbuch der Banater Schwestergemeinden Sankthubert, Charleville, Soltur*, München (1981), 170; Heinrich Lay, *Eberdorf: Monographie und Heimatbuch einer deutschen Marktgemeinde im Banat (1786–1992)*, Augsburg (1999), 129; Hans Hoffmann, *Uivar. Geschichte einer deutschen Gemeinde im rumänischen Banat*, Ed. Münch-Druck, Ahorn bei Coburg, (1981), 49; Nikolaus Engelmann, *Warjasch. Ein Heimatbuch*, Mainburg (1980), 64; Michael Laabing, *Heimatbuch des Heidedorfes Wiseschdia im Banat*, Ed. Hartmann, Serheim (1995), 289; Helmut Frisch, *Werschetz. Kommunale Entwicklung und deutsches Leben der Banater Wein- und Schulstadt*, Ed. Werschetzer Buchauschuss, Viena (1982), 589 sau Nikolaus Geiss, *Gutenbrunn*, Ulm (1985), 221.

⁵ Anton Peter Petri, *Heimatbuch der Marktgemeinde Neuarad...*, 216.

⁶ Anton Peter Petri, *Neubeschenowa. Geschichte ...*, 67–68.

fântâni din relatarea edilului lipseau cu desăvârșire. Astfel, singura posibilitate de adăpare a animalelor era direct din Dunăre. În plus, pusta menționată în povestea lui Hoffmann era de fapt o pădure. În aceste condiții Jakob Hoffmann a fost nevoit să plece și să aducă înapoi animalele sătenilor. Acesta s-a întors pe data de 11 octombrie cu un deficit de aproximativ 100 de cai și cu oile mult slăbite față de momentul plecării spre zona Dunării.

Pentru a putea supraviețui efectelor secetei acute, oamenii au beneficiat de sprijinul statului și al stăpânilor domeniali. Acesta a constat pe de o parte în semințele necesare pentru semănătură, iar pe de altă parte în pâinea și alimentele strict necesare supraviețuirii. Pe lângă ajutoarele în alimente și împrumuturile de urgență din partea statului, oamenii au beneficiat și de o scutire de impozit, fapt care i-a ajutat într-o oarecare măsură să depășească greutățile momentului⁷. A fost impusă, de asemenea, o cantitate maximă de douăzeci de părți din cereale, pe care o puteau reține morarii din cantitatea măcinată⁸.

Pentru a oferi celor nevoiași un mijloc suplimentar de a obține un venit, au fost executate tot felul de lucrări edilitare în această perioadă. Chiar și în aceste vremuri de restriște, oamenii au încercat să se mai învelească cu prilejul sacrificării în comun a animalelor, care oricum ar fi decedat datorită nutriției deficitare. Cu acest prilej se consuma și vin din belșug, dat fiind faptul că recolta de struguri din anul respectiv fusese bună⁹.

Sărăcia și foamea au atins apogeul în primăvara anului 1864. Provițiile majorității locuitorilor Banatului, care în urma recoltei slabe din anul 1863 erau oricum mult mai reduse decât de obicei, erau acum epuizate, astfel că numeroși oameni au fost nevoiți să apeleze la serviciile unei “bucătării a săracilor” pentru a putea trece de lunile de iarnă și primăvară. Această masă caldă, pe care o primeau zilnic, cuprindea o supă hrănitoare, care conținea cartofi, carne de vită, linte, mazăre sau fasole¹⁰.

De anul de criză 1863 este legat și un episod mai puțin cunoscut și anume acela al emigrării mai multor șvabi bănățeni, proveniți îndeosebi din nord-vestul provinciei. Având o situație dificilă și numeroase datorii, aceștia au decis să își încerce norocul pe alte meleaguri. Inițial intenționau să emigreze în Serbia sau România, dar negocierile cu

⁷ Anton Peter Petri, *Heimatbuch der deutschen Gemeinde Moritzfeld...*, 110.

⁸ Michael Gross, Nikolaus Hess, *op. cit.*, 170.

⁹ Dengl Johann, *op. cit.*, 64–65.

¹⁰ Anton Peter Petri, Friedrich Reinlein, Franz Wolz, *op. cit.*, 115–116.

aceste țări nu au fost încununuate de succes, pentru că din diverse motive acestea nu au fost interesate de coloniștii germani. Intențiile șvabilor au stârnit însă interesul unor stăpâni de domenii otomani. În acest context, în toamna anului 1864 a sosit la Jimbolia și în satele din nord-vestul Banatului agentul Alexander Kvacsak, care beneficia de împuternicirea acestor stăpâni de domenii. Astfel, în luna septembrie a aceluiași an, aproximativ 2.000 persoane, care proveneau cu preponderență din localitățile din nord-vestul Banatului, au pornit spre Imperiul Otoman. În prima etapă a călătoriei lor s-au deplasat cu trenul până la Orșova. După traversarea Dunării și-au continuat drumul prin Bulgaria otomană cu căruțe trase de boi și au sosit în cele din urmă, după traversarea pasului Schipka și după o călătorie de o săptămână, în mănoasa câmpie a râului Marița. O parte dintre ei s-a așezat în apropierea orașului Plovdiv, iar ceilalți în apropierea portului Burgas de la Marea Neagră. În scurt timp suprafețele agricole alocate coloniștilor au fost deșțelenite și datorită faptului că pământul era odihnit, au dat recolte bogate. Locul colibelor din pământ au fost luate la scurt timp de case solide. Stăpânii otomani ai pământurilor nu și-au respectat însă promisiunile, astfel că nemulțumirea coloniștilor a crescut tot mai mult. Drept urmare aceștia au adresat o petiție împăratului Franz Josef, cu ocazia festivității sale de încoronare de la Budapesta. După cercetarea cazului semnalat, acesta a obținut de la autoritățile otomane întoarcerea coloniștilor în Banat. Conform dreptului otoman coloniștii au fost nevoiți să lase în urmă 9/10 din bunurile mobile, astfel că majoritatea celor 1.365 de coloniști s-au întors sărăciți în Banat, așezându-se în alte localități decât cele de origine¹¹.

Diferitele ipostaze ale crizei agrare din anul 1863 și ale sărăciei, pe care aceasta a provocat-o, sunt reflectate pe larg în presa vremii. Săptămânalul *Werschetzer Gebirgsbote* semnalează deja în numărul din 14 iunie 1863 o scumpire a cerealelor, datorită faptului că se prefigura o recoltă slabă¹². Aceste perspective sumbre atrag și atenția autorităților centrale, astfel că reprezentantul acestora, Stephan von Abonyi sosește la Timișoara și are o întâlnire pe tema secetei cu autoritățile comitatului.

Au apărut temeri că seceta și căldura tropicală, care afectau provincia și au distrus în mare parte recolta de porumb și cereale, urmau să afecteze și recolta de struguri atât de importantă pentru zona

Vârșetului. Se arată cu această ocazie că românii din zonă încearcă să scape de penuria de hrană pentru animale, ducându-le la pășune în zona Almăjului, unde situația pășunilor era aparent mai bună decât în restul Banatului. Ei încearcă, de asemenea, să cumpere porumb la un preț mai mic prin deplasarea în zona Orșovei. Aici vapoarele cu aburi, care transportau cereale, erau nevoite să se oprească, neputând să-și continue drumul datorită nivelului mic al Dunării, datorat la rândul său căldurii și lipsei de precipitații¹³.

În această vreme la Timișoara se consemna începutul lucrărilor de construcție ale sinagogii din Cetate. Construcția acesteia a fost inițiată mai devreme decât era planificat, pentru a oferi o posibilitate de angajare populației puternic afectate de criza agrară. Autorul articolului considera că acesta era un exemplu demn de urmat și că trebuiau demarate și alte lucrări de utilitate publică, care să ofere oamenilor sărmani o sursă de venit¹⁴.

Pe măsură ce situația devenea tot mai grea pentru tot mai mulți cetățeni ai provinciei au fost luate diverse măsuri pentru ajutorarea celor nevoiași¹⁵. Printre acestea se număra donarea banilor proveniți din bilete de intrare la diverse reprezentații sau donarea unor sume de bani prin intermediul unor formulare de subscripție, prin care cei doritori puteau contribui la ajutorarea concetățenilor. O astfel de campanie de strângere de fonduri a fost inițiată de Camera de Comerț din Timișoara¹⁶. În ziarele apărute în Banat în iarna anului 1863 și primăvara lui 1864 au fost publicate o mulțime de înștiințări privitoare la ajutorarea celor sărăciți în urma recoltei catastrofale din anul 1863, cu indicarea donatorilor și a sumelor cu care aceștia au contribuit la ajutorarea concetățenilor. Această inițiativă era de altfel susținută și promovată în mod activ de jurnaliștii periodicelor apărute la vremea respectivă în Banat. Situația de criză a influențat și desfășurarea târgurilor comerciale și a târgului de Crăciun, care au avut un număr foarte mic de vizitatori¹⁷.

Situația provocată de seceta din anul 1863 a dus la creșterea numărului de oameni, care au cerșit de Anul Nou și în primele zile ale anului 1864. În acest context ziaristul de la *Temesvarer Zeitung* saluta inițiativa de fondare a unei „asociații de împărțire a supei”, care să ofere oamenilor o masă caldă și să-i ajute să depășească acest moment

¹¹ Anton Peter Petri, *Heimatbuch des Heidestädtchens Hatzfeld*, 226–227.

¹² *Werschetzer Gebirgsbote*, 14 iunie 1863, nr. 24, 2–3.

¹³ *Werschetzer Gebirgsbote*, 9 august 1863, nr. 32, 2–3.

¹⁴ *Temesvarer Zeitung*, 12 august 1863, nr. 183, 3.

¹⁵ *Temesvarer Zeitung*, 20 august 1863, nr. 189, 3.

¹⁶ *Temesvarer Zeitung*, 30 septembrie 1863, nr. 222, 3.

¹⁷ *Temesvarer Zeitung*, 24 decembrie 1863, nr. 294, 3.

deosebit de dificil¹⁸. Astfel de asociații și inițiative caritabile erau consemnate și în alte localități din Banat, precum Becicherecul Mare, Kikinda, Arad sau Vârșeț¹⁹. Pe lângă inițiativa de împărțire a unei mese calde celor săraci, care se bucura de tot mai mulți susținători, se prevedea și amenajarea unei cazemate pe perioada iernii, pentru a-i găzdui pe cei ce nu beneficiau de o casă proprie²⁰. Inițiativa primei „asociații de împărțire a supei” din Cetate a fost preluată în scurt timp și în celelalte cartiere ale orașului, unde au fost înființate asociații similare. Jurnalistul era de părere că activitatea acestor organizații trebuia coordonată și că trebuia efectuat un recensământ al celor nevoiași, pentru o acțiune de ajutorare cât mai benefică și eficientă²¹. Această inițiativă se bucura și de susținerea Primăriei timișorene²², care sprijinea financiar și găzduia sediința comună a acestor asociații de ajutorare.

În mai multe numere ale ziarelor bănățene *Temesvarer Zeitung*, *Werschetzer Gebirgsbote* și *Grossbecskereker Wochenblatt* se adresau mulțumiri tuturor persoanelor, asociațiilor, firmelor și instituțiilor, care au contribuit la ajutorarea sinistraților din Banat, printre aceștia numărându-se și cetățeni din alte părți ale Imperiului. Criza nu a ocolit nici un domeniu al vieții cotidiene, de aceea nu surprinde nici cererea studenților români și sârbi ai Seminarului teologic de la Vârșeț de a fi lăsați acasă, cu promisiunea de a se prezenta, fără a fi chemați, la sfârșitul anului, pentru a-și susține examenele²³.

Pe măsură ce primăvara și-a intrat în drepturi și situația celor sărăciți s-a mai ameliorat, asociațiile de împărțire a supei și-au încetat activitatea, așa cum consemnau numerele din 24, 26 sau 27 aprilie 1864 ale *Temesvarer Zeitung*. Printr-o dispoziție a autorităților din partea maghiară a Imperiului, din data de 23 mai 1864 se dispunea micșorarea, iar după încheierea secerișului, sistarea totală a ajutoarelor acordate celor sărăciți ca urmare a secetei din anul 1863²⁴. Se considera că aceștia puteau acum să își câștige singuri banii necesari traiului zilnic, cu atât mai mult cu cât recolta anului 1864 a fost una bună. Chiar dacă în contextul unei recolte bune în anul 1864, situația țăranilor a început să

se îmbunătățească, criza din anii 1863–1864 a dus la îndatorarea a numeroși țărani. În această situație mulți țărani au fost nevoiți să își vândă gospodăria, pentru a putea achita datoriile²⁵.

Pentru a evita repetarea situației critice cu care s-au confruntat mulți bănățeni în anii 1863–1864, majoritatea economiștilor vremii propunea o schimbare rapidă în structura producției agrare a Banatului prin punerea unui accent mai important pe creșterea animalelor. Ideea a fost vehiculată și în presa vremii. Astfel, într-un articol publicat în paginile *Temesvarer Zeitung* la începutul anului 1864, țăranul era îndemnat să economisească în anii cu recolte bune. Această recomandare nu ținea însă cont de faptul că țăranul cumpăra de obicei pământ din economiile strănse, deci investea în același domeniu de activitate. În mod evident, în condițiile de criză acest lucru nu l-a ajutat foarte mult pe gospodar, ținând cont de faptul că prețul pământului a scăzut foarte mult în această perioadă. Această conjunctură era văzută ca o oportunitate pentru cei care dispuneau de lichidități. Cotidianul timișorean remarca diferența între țăranii germani, care vindeau pământul foarte rar și erau susținuți în mod solidar de comunitatea satului și cei români, care se despărțeau mult mai ușor de suprafața deținută. După plata impozitelor și a datoriilor, acestora din urmă nu le mai rămăneau mulți bani pentru a putea supraviețui. Autorul articolului considera că pământul fertil și densitatea populației relativ redusă din Banatul acelor vremuri favoriza monocultura cerealelor și defavoriza dezvoltarea industriei în această zonă a monarhiei. El aprecia că „această situație ducea însă la formarea unei concepții despre muncă, care privilegia munca grea, profitabilă dar de scurtă durată în fața muncii constante, solicitante dar mai puțin profitabile” pe termen scurt, tipică regiunilor mai dezvoltate din punct de vedere industrial. Jurnalistul considera utilă atragerea de oameni cu experiență în domeniul industrial și o infuzie de capital pentru dezvoltarea domeniului industrial. El considera că țăranii bănățeni trebuie să renunțe la monocultura cerealelor, să își menajeze suprafețele de pământ și să încerce să își suplimenteze veniturile prin intermediul unor activități, precum creșterea animalelor sau pomicultura. Aprecia, de asemenea, că această experiență neplăcută, trebuia să servească gospodarilor bănățeni ca „învățătură de minte ... pentru ca acesta să nu își mai încredințeze toate speranțele naturii”²⁶.

¹⁸ *Temesvarer Zeitung*, 9 ianuarie 1864, nr. 6, 3.

¹⁹ *Grossbecskereker Wochenblatt*, 17 ianuarie 1864, nr. 3, 22–23.

²⁰ *Temesvarer Zeitung*, 12 ianuarie 1864, nr. 8, 3.

²¹ *Temesvarer Zeitung*, 13 ianuarie 1864, nr. 9, 3.

²² *Temesvarer Zeitung*, 16 ianuarie 1864, nr. 12, 3.

²³ *Werschetzer Gebirgsbote*, 3 aprilie 1864, nr. 14, 3.

²⁴ *Grossbecskereker Wochenblatt*, 28 mai 1864, nr. 22, 184–185.

²⁵ Lajos Kakucs, *op. cit.*, 214.

²⁶ *Temesvarer Zeitung*, 15 ianuarie 1864, nr. 11, 1–2;

Aceste recomandări și altele similare nu puteau fi aplicate într-o perioadă scurtă sau medie din mai multe motive. Pe de o parte, șeptelul de animale din Banat fusese drastic redus ca urmare a recoltei catastrofale din anul 1863, iar pe de altă parte, după o asemenea perioadă dificilă oamenii nu dispuneau de capitalul necesar achiziționării de animale. În plus, suprafețele pășunilor și izlazurilor din Banat fuseseră drastic reduse în ultimele decenii dinaintea crizei²⁷.

Chiar dacă revenirea la o situație economică mai bună nu s-a produs imediat, trendul dezvoltării agriculturii în Banat s-a înscris pe o pantă ascendentă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Printre factorii, care au contribuit la această situație se numără îmbunătățirea posibilităților de transport prin apariția și dezvoltarea rețelei de căi ferate sau dezvoltarea stabilimentelor din domeniul industriei alimentare, profilate pe prelucrarea produselor agricole²⁸.

Ciprian Glăvan, *Presa de limbă germană din Banat. 1771–1867*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca (2015), 187–188.

²⁷ Lajos Kakucs, *op. cit.*, 118.

²⁸ Iosif Marin Balog, *op. cit.*, 169.

